

ВІДГУК
офіційного опонента
професора кафедри економіки та публічного управління
Полтавського державного аграрного університету,
доктора економічних наук, професора САМОЙЛИК Юлії Василівни
на дисертацію КІРІЧЕКА Антона Руслановича на тему:
«Розвиток ринку засобів захисту рослин в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок із напрямками науково-дослідних робіт. Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що ринок засобів захисту рослин є одним із ключових елементів ресурсного забезпечення сучасного аграрного виробництва, від ефективності функціонування якого значною мірою залежать рівень урожайності сільськогосподарських культур, продовольча безпека держави, конкурентоспроможність аграрного сектору та стійкість функціонування агропромислового комплексу. В умовах воєнних викликів, порушення логістичних ланцюгів постачання, високої імпортозалежності українського ринку, нестабільності валютного середовища, посилення глобальної конкуренції та трансформації міжнародних ринків проблема забезпечення ефективного розвитку ринку засобів захисту рослин набуває особливого наукового й практичного значення.

Водночас сучасний розвиток ринку відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, гармонізації національного законодавства із вимогами Європейського Союзу, посилення екологічних вимог до застосування засобів захисту рослин, активного розвитку біологічних препаратів, цифровізації бізнес-процесів та впровадження принципів сталого розвитку. Такі трансформації потребують переосмислення традиційних підходів до функціонування ринку, удосконалення механізмів його державного регулювання, формування сучасних моделей взаємодії між виробниками, дистриб'юторами, аграрними підприємствами та державою, а також розроблення нових методичних підходів до прогнозування його розвитку.

Особливої актуальності дослідження набуває в контексті післявоєнного відновлення аграрного сектору України. Забезпечення стабільного доступу сільськогосподарських товаровиробників до сучасних засобів захисту рослин, підвищення ефективності функціонування ринку, розвиток цифрових технологій, адаптація до міжнародних екологічних стандартів та формування конкурентного середовища є важливими передумовами підвищення ефективності аграрного виробництва та зміцнення експортного потенціалу держави. Саме тому дослідження, присвячене розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні, є своєчасним, актуальним і має вагоме теоретичне та практичне значення.

Актуальність дисертації Кірічека Антона Руслановича підкреслюється її зв'язком із планом наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема пріоритетними напрямками наукових досліджень кафедри економіки економічного факультету.

Таким чином, тема дисертації є своєчасною, актуальною та має вагоме теоретичне і практичне значення, оскільки спрямована на вирішення важливого наукового завдання щодо формування сучасних засад розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати проведеного дослідження засвідчують високий рівень обґрунтованості сформульованих автором наукових положень, висновків і практичних рекомендацій. Дисертація характеризується концептуальною цілісністю, логічною побудовою та послідовністю розкриття обраної проблематики. Автору вдалося забезпечити системний взаємозв'язок між теоретичними засадами функціонування ринку засобів захисту рослин, результатами аналізу сучасного стану його розвитку та запропонованими напрямками вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ринку, що свідчить про завершеність дослідження та належний рівень вирішення поставлених наукових завдань.

Достовірність і обґрунтованість отриманих результатів забезпечуються ґрунтовним опрацюванням сучасних праць вітчизняних і зарубіжних учених, широкою інформаційною базою дослідження, яка охоплює офіційні статистичні матеріали, нормативно-правові акти, аналітичні звіти міжнародних організацій, матеріали провідних компаній ринку засобів захисту рослин, а також використанням комплексу сучасних загальнонаукових, спеціальних та економіко-математичних методів дослідження. Застосований методичний інструментарій є достатньо обґрунтованим, відповідає меті та завданням дисертації й забезпечує належний рівень аргументованості сформульованих висновків і практичних рекомендацій.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, слід оцінити як високий. Вони є достатньо аргументованими, достовірними, мають належний рівень наукової новизни та практичної цінності.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає у вирішенні наукового завдання щодо обґрунтування теоретико-методичних підходів до визначення тенденцій і перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні, зокрема:

– уперше розроблено комплексний методичний підхід до прогнозування перспектив розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні шляхом створення інтегральної матриці, котра дозволяє виявити сильні й слабкі сторони за трьома групами факторів (технологічні, екологічні й регуляторні), на основі якої запропоновано три можливі сценарії розвитку ринку засобів захисту рослин до 2030 року (оптимістичний, реалістичний, песимістичний),

що дозволяють регулювати стратегію, бізнес-модель, політику та безпосередню діяльність усіх учасників ринку для ефективного й конкурентного його регулювання (с. 160–180);

– удосконалено факторну модель формування попиту на засоби захисту рослин, яка розширює межі традиційної моделі, до якої входять ціна, рентабельність і обсяги виробництва, шляхом врахування впливу як економічних, так і техніко-технологічних (наявність (можливість залучення) техніки, сучасні технології, рівень кваліфікації працівників); агрокліматичних (кліматичні умови) та інноваційних факторів, які у сукупності дозволяють установити реальні драйвери попиту (с. 84–105);

– удосконалено механізм впливу суб'єктів ринку на український ринок засобів захисту рослин на основі результатів кореляційно-регресійного аналізу впливу макроекономічних і спеціальних аграрних показників на дохідність компанії та анкетування споживачів препаратів, шляхом структурування його у вигляді чотирьох взаємопов'язаних компонентів (імпортозалежності, інноваційного тиску, дистрибуційної інтеграції та адаптації до умов національного агросектору), що дозволяють не лише аналізувати частку ринку й обсяги реалізації, а й прогнозувати ефективність майбутньої діяльності та впливати на роботу конкурентів і потреби клієнтів (с. 132–157);

– удосконалено організаційно-економічний механізм функціонування ринку засобів захисту рослин за рахунок означення векторів багаторівневої взаємодії його суб'єктів; забезпечення поєднання на основі цифрової централізації організаційного, економічного, правового, інформаційного забезпечення; розширення функціоналу й принципів та розроблення форм для оцінки, що в сукупності сприяє підвищенню ефективності управління, збалансуванню інтересів усіх учасників та досягненню сталого розвитку ринку (с. 185–198);

– удосконалено структурно-логічну модель диджитал-трансформації ринку засобів захисту рослин, яка об'єднує три складові (для виробників, дистриб'юторів і аграріїв) та базується на системній оцінці зовнішніх і внутрішніх драйверів, синтезує напрями і механізми цифровізації, що синхронізує й забезпечує ефективну взаємодію всіх учасників ринку, підвищує точність оперативного і стратегічного управління та оптимізує виробничі й комерційні процеси (с. 202–219);

– набули подальшого розвитку підходи до класифікації пестицидів з позиції економічної доцільності планування і здійснення витрат на їх придбання й внесення, що, на відміну від діючих підходів, дозволяє не лише на основі виробничих потреб обирати технологічні процеси обробки сільськогосподарських культур, а й визначати фінансову раціональність вигод і витрат аграріїв при прийнятті рішень (с. 30–39);

– набула подальшого розвитку парадигма державного регулювання ринку засобів захисту рослин шляхом інтеграції екологічної, економічної й соціальної складових в єдину

систему, яка дозволить реалізувати державну політику у векторі сталого розвитку на основі комплексного підходу, що об'єднує економічне регулювання ринку, інноваційні методи екологічного контролю й соціальні регламенти, та в сукупності дає змогу забезпечити відповідність українського законодавства міжнародним стандартам (с. 41–59);

– набув подальшого розвитку підхід до визначення впливу світового ринку засобів захисту рослин відповідно до екологічних тенденцій, суспільних факторів та економічних ефектів за рахунок глобального співробітництва й інтеграції інноваційних технологій (біологічних, нано- й цифрових рішень) при розробленні нових видів пестицидів, які, на відміну від поширених нині препаратів, сприяють створенню ефективніших екологічних і економічних систем захисту рослин, що мінімізують негативний вплив у світовому масштабі (с. 60–79);

– набула подальшого розвитку методологічна основа визначення сучасних тенденцій функціонування ринку засобів захисту рослин шляхом комплексної його оцінки за рахунок використання інструментів SWOT- і PESTEL-аналізу, аналізу п'яти сил Портера і життєвого циклу вітчизняного ринку, що дозволило сформулювати рекомендації, які сприятимуть продуктивному функціонуванню й розвитку бізнесу на ринку засобів захисту рослин в Україні в умовах сучасних викликів і невизначеностей (с. 119–131).

Практичне цінність результатів дослідження. Основні положення, висновки й пропозиції мають вагоме практичне значення для всіх учасників ринку засобів захисту рослин в Україні щодо забезпечення їх результативного функціонування та ефективної взаємодії. Одержані результати можуть бути використані виробниками й дистриб'юторами засобів захисту рослин для адаптації фінансової й маркетингової стратегії, бізнес-моделі та виявлення тенденцій і потреб ринку; аграрними підприємствами – для прийняття обґрунтованих рішень щодо придбання й використання препаратів; державними інституціями – при формуванні регуляторної політики на ринку засобів захисту рослин.

Практичні рекомендації, сформульовані у процесі дослідження, впроваджено у фінансовій та маркетинговій стратегіях ТОВ «Агромілк». Запропонована структурно-логічна модель диджитал-трансформації ринку засобів захисту рослин упроваджена в діяльності ТОВ «Золоті Луки» та використовується як інструмент формування стратегічних напрямів цифрового розвитку. Удосконалений організаційно-економічний механізм функціонування ринку засобів захисту рослин через налагодження багаторівневої (макро-, мезо-, мікро-) взаємодії між суб'єктами та розширення його економічного, організаційного, правового й інформаційного забезпечення, що утворює єдину систему з відведенням центральної ролі цифровим інструментам, використовується в діяльності ФГ «ШЕФФ-АГРО».

Також результати дисертації використовуються в освітньому процесі під час викладання дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» на кафедрі економіки в рамках

підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка». Зокрема, вивчаються підходи до класифікації пестицидів з позицій економічної доцільності за такими ознаками, як вартість, рентабельність, кількість обробок, тривалість впливу на виробничі процеси та витрати на одиницю обробки, що дозволяє оцінювати ефективність їх використання не лише за виробничими показниками, які є загальноприйнятими, а й за фінансовими.

Повнота викладення результатів у наукових публікаціях. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковано у 7 наукових працях, з яких 3 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 4 тези наукових доповідей. Кількість та якість публікацій відповідає встановленим вимогам.

Оцінка змісту дисертації. Дисертація є завершеним, самостійним і цілісним науковим дослідженням, структура якого характеризується логічною послідовністю, внутрішньою узгодженістю та завершеністю. Робота викладена державною мовою із дотриманням вимог наукового стилю. Побудова дисертації забезпечує послідовний перехід від теоретичного осмислення проблематики функціонування ринку засобів захисту рослин до комплексного аналізу сучасного стану його розвитку та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування, цифрової трансформації й прогнозування перспектив розвитку ринку. Мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, положення наукової новизни та сформульовані висновки є взаємоузгодженими, що свідчить про цілісність авторської наукової концепції та належний рівень виконання дисертації.

Дисертація складається із анотацій (українською і англійською мовами), списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 259 сторінок. У дисертації наведено 25 таблиць та 86 рисунків. Список використаних джерел налічує 166 найменувань. Оформлення роботи відповідає вимогам МОН України до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття ступеня доктора філософії відповідно до наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій».

Перший розділ дисертації (с. 22–79) формує теоретико-методологічне підґрунтя дослідження та характеризується системним підходом до розкриття сутності функціонування ринку засобів захисту рослин. Автор не обмежується узагальненням існуючих наукових підходів, а комплексно досліджує економічну сутність засобів захисту рослин, розвиває підходи до їх класифікації з позицій економічної доцільності та аналізує сучасні тенденції розвитку відповідного ринку. Ґрунтовним є дослідження характеристик і видів засобів захисту рослин, їх ролі у забезпеченні ефективності аграрного виробництва та систематизації існуючих підходів до їх класифікації (с. 22–40). Значну увагу приділено питанням державного

регулювання ринку засобів захисту рослин, аналізу нормативно-правового забезпечення його функціонування, особливостей гармонізації національного законодавства із вимогами Європейського Союзу та визначенню сучасних напрямів удосконалення державної політики у цій сфері (с. 41–59). На високому науковому рівні виконано аналіз тенденцій розвитку світового ринку засобів захисту рослин, досліджено структурні зміни, екологічні та технологічні чинники його трансформації, а також окреслено перспективні напрями розвитку галузі в умовах цифровізації, посилення екологічних вимог та поширення принципів сталого розвитку (с. 60–79). Результати першого розділу мають належний рівень наукової аргументованості та створюють міцну теоретико-методологічну основу для подальшого аналізу сучасного стану ринку засобів захисту рослин і розроблення практичних рекомендацій щодо його розвитку.

Другий розділ дисертації (с. 83–158) характеризується високим рівнем аналітичної обґрунтованості та комплексністю проведених досліджень. Автором здійснено всебічний аналіз сучасного стану ринку засобів захисту рослин в Україні, досліджено особливості формування попиту і пропозиції, визначено основні тенденції його розвитку, виявлено ключові фактори, що впливають на функціонування ринку в сучасних економічних умовах (с. 83–131). Позитивної оцінки заслуговує використання широкої інформаційної бази, що включає офіційні статистичні дані, матеріали профільних установ, результати маркетингових досліджень, а також аналітичну інформацію міжнародних компаній та професійних галузевих джерел, що забезпечує належний рівень достовірності отриманих висновків.

Особливий науковий інтерес становить проведений аналіз діяльності компанії Bayer як одного з провідних учасників українського ринку засобів захисту рослин. Автором досліджено її позиції на ринку, особливості формування асортиментної політики, вплив макроекономічних чинників на результати діяльності, а також застосовано сучасний економіко-математичний інструментарій для оцінювання взаємозв'язків між основними показниками функціонування компанії (с. 132–157). Отримані результати не лише поглиблюють розуміння закономірностей розвитку ринку засобів захисту рослин, а й створюють належне аналітичне підґрунтя для обґрунтування напрямів його подальшого вдосконалення.

Узагальнюючи результати другого розділу, слід відзначити, що проведене дослідження відзначається комплексністю, методичною виваженістю та високим рівнем аналітичного опрацювання інформації. Отримані результати дозволили автору об'єктивно оцінити сучасний стан ринку засобів захисту рослин, визначити ключові тенденції та чинники його розвитку, що стало важливою основою для формування практичних рекомендацій, представлених у третьому розділі дисертації.

Вагомі наукові результати отримано у третьому розділі дисертації (с. 160–228), у якому автором розроблено комплекс науково-методичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку ринку засобів захисту рослин в Україні. Достовірність запропонованих рішень забезпечується використанням сучасного інструментарію стратегічного аналізу, економіко-математичного моделювання, прогнозування та системного підходу до обґрунтування напрямів розвитку ринку. Практичну цінність становить запропонована автором інтегральна матриця прогнозування розвитку ринку засобів захисту рослин, яка враховує сукупність економічних, технологічних, екологічних та регуляторних чинників і дає можливість формувати прогнозні сценарії його подальшого розвитку (с. 160–180).

Заслугує схвалення використання економіко-математичного інструментарію під час оцінювання взаємозв'язків між ключовими показниками функціонування ринку, що дозволило автору обґрунтувати перспективні напрями його розвитку та підтвердити отримані висновки кількісними розрахунками (с. 181–198). Значний науковий і практичний інтерес становлять запропоновані підходи до диджитал-трансформації ринку засобів захисту рослин, удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування, розвитку маркетингових інструментів, цифрових сервісів та взаємодії основних учасників ринку в умовах цифровізації аграрного сектору (с. 199–228). Запропоновані рекомендації мають належне теоретичне обґрунтування, логічно випливають із результатів проведеного дослідження та характеризуються практичною спрямованістю.

Наукові положення дисертації відзначаються внутрішньою логічною узгодженістю, повною мірою відповідають поставленій меті та визначеним завданням дослідження. Сформульовані висновки є закономірним результатом проведеного аналізу, а запропоновані практичні рекомендації можуть бути використані суб'єктами господарювання, виробниками та дистриб'юторами засобів захисту рослин, органами державної влади й галузевими об'єднаннями при формуванні ефективної політики розвитку ринку засобів захисту рослин та вдосконаленні механізмів його функціонування.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація виконана з дотриманням принципів академічної доброчесності. Використання результатів наукових досліджень інших авторів супроводжується належними бібліографічними посиланнями, запозичення мають коректний характер, а проведена перевірка не виявила ознак академічного плагіату чи інших порушень вимог академічної етики.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукові результати дисертації, слід зазначити, що окремі її положення мають дискусійний характер і потребують додаткового обговорення, а також можуть бути враховані автором у подальших наукових дослідженнях:

1. Автором ґрунтовно досліджено напрями адаптації українського ринку засобів захисту рослин до європейських вимог (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1). Водночас, дискусійним залишається питання оцінювання довгострокових економічних наслідків гармонізації регуляторної політики із законодавством Європейського Союзу. На нашу думку, доцільно було б більш детально розкрити вплив поступового виведення з обігу окремих діючих речовин на структуру витрат аграрних підприємств, рівень урожайності, доступність сучасних альтернативних засобів захисту рослин, конкурентоспроможність українських виробників та інвестиційну привабливість ринку. Така деталізація дозволила б більш повно обґрунтувати економічні наслідки реалізації запропонованих автором напрямів розвитку ринку в умовах європейської інтеграції.

2. У дисертації використано комплекс сучасних методів стратегічного аналізу, що дозволило всебічно дослідити особливості функціонування ринку засобів захисту рослин. Водночас, у роботі недостатньо простежується інтеграція результатів, отриманих за допомогою окремих методів, у єдину систему стратегічного обґрунтування управлінських рішень. Зокрема, доцільно було б більш детально показати, яким чином результати PESTEL-аналізу, SWOT-аналізу, моделі п'яти сил конкуренції М. Портера та економіко-математичного моделювання взаємодоповнюють один одного та використовуються для формування запропонованої стратегії розвитку ринку, що сприяло б посиленню методологічної цілісності дослідження та підвищенню практичної цінності запропонованих рекомендацій (підрозділи 2.2, 3.1).

3. Практичну цінність дисертації підвищує детальний аналіз діяльності компанії Bayer, яка є одним із лідерів ринку засобів захисту рослин (підрозділ 2.3, с. 132-158). Водночас, проведення порівняльного дослідження із залученням інших міжнародних та вітчизняних компаній (з різними бізнес-моделями, каналами збуту та підходами до цифровізації) дозволило б підвищити репрезентативність отриманих результатів, більш обґрунтовано визначити загальні закономірності розвитку ринку та посилити аргументованість авторських висновків і рекомендацій щодо його подальшої трансформації.

4. Одним із позитивних аспектів дисертації є врахування сучасних екологічних викликів і тенденцій розвитку ринку засобів захисту рослин та необхідності гармонізації його розвитку із принципами сталого розвитку. Водночас, доцільно було б більш комплексно висвітлити економічні аспекти переходу до екологічно орієнтованих моделей захисту рослин. Насамперед, доцільно було б розглянути перспективи розвитку ринку біологічних препаратів, розширення органічного виробництва, формування економічних стимулів для їх використання, а також оцінювання довгострокових економічних і соціально-екологічних ефектів таких трансформацій для аграрного сектору України.

5. Безперечною перевагою дисертації є запропонована автором структурно-логічна модель диджитал-трансформації ринку засобів захисту рослин, яка комплексно відображає напрями цифрового розвитку основних учасників ринку (підрозділ 3.3, с. 199–220). Водночас, модель має переважно концептуальний характер. На нашу думку, її практичну цінність можна було б підвищити шляхом розроблення методичного інструментарію оцінювання результативності цифрової трансформації, зокрема через систему індикаторів цифрової зрілості, показників економічної ефективності впровадження цифрових рішень, а також критеріїв оцінювання їх впливу на конкурентоспроможність суб'єктів ринку, оптимізацію виробничо-збутових процесів та якість управлінських рішень, що дозволило б не лише концептуально обґрунтувати запропонований підхід, а й забезпечити можливість його практичної апробації та подальшого використання різними категоріями учасників ринку.

Водночас, зазначені зауваження та дискусійні положення мають рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загальний висновок. Дисертація Кірічека Антона Руслановича на тему: «Розвиток ринку засобів захисту рослин в Україні» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що має теоретичне та практичне значення для розвитку аграрної економіки.

Дисертація на тему: «Розвиток ринку засобів захисту рослин в Україні», за науковим рівнем, практичною та науковою цінністю, за кількістю публікацій та дотриманням принципів академічної доброчесності відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», вимогам п. п. 5, 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), п. 26 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), а її автор Кірічек Антон Русланович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент професор кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету, доктор економічних наук, професор Юлія САМОЙЛИК